

Keisarit ja kurtisaanit antiikin-tutkimuksen aallonharjalla

Jussi Rantala:

Keisarit ja kurtisaanit. Perhe, valta ja seksi antiikin Roomassa. SKS 2018. 271 s. ISBN 978-952-2229-076.

Keisarit ja kurtisaanit esittelee suomalaisen antiikintutkimuksen viime aikojen tutkimustuloksia. Kirjoittajat ovat kaikki tutkijoita Tampereen yliopiston historian oppiaineessa, ja artikkelikokoelma kuvastaakin hyvin antiikin historian vahvistunutta asemaa Tampereella. Tässä antiikin nousussa merkittävinä tekijöinä ovat olleet Katariina Mustakallio ja Ville Vuolanto, jotka 1990-luvun puolivälistä lähtien ovat vaikuttaneet historian oppiaineessa. Antiikin historian opetus ja tutkimus Tampereen yliopistossa on nivoutunut tiiviiseen yhteistyöhön keskiajan ja uuden ajan alun historian-tutkimuksen kanssa. Tämä on mielestäni 'Tampereen antiikin' ehdoton vahvuus, ja onkin tärkeää, että antiikin historiaa tehdään yhteydessä muiden aikakausien historiantutkimuksen kanssa. Osoituksena aktiivisesta yhteistyöstä antiikin, keskiajan ja uuden ajan alun tutkijoiden välillä on Tampereen yliopiston Trivium – Tampere Centre for Classical, Medieval and Early Modern Studies. *Keisarit ja kurtisaanit* onkin syntynyt juuri Triviumin suojissa.

Keisarit ja kurtisaanit -teoksen keskiössä ovat perhe, lapset, vanhemmat, sisarukset, aviosuhteet ja seksuaalisuus. Perheen ja vallan dynamiikkaa valotetaan kirjan kaikissa artikkeleissa eri tasoilla. Kuten kirjan toimittaja Jussi Rantala johdannossa toteaa, yksittäisen ihmisen kannalta tärkein yhteisö oli perhe. Perhesuhteet "valmistivat perheyhteisön jäseniä osaksi yhteiskuntaa, mutta toisaalta perhesuhteiden yhteiskunnallinen merkitys – niin ideologiana kuin käytäntönä – vaikutti valtakunnan asukkaiden henkilökohtaiseen elämään ja maailmankuvaan". Artikkelien teemat ulottuvat ensimmäiseltä vuosisadalta eaa. aina 400-luvulle jaa saakka.

Useat artikkelit pohtivat keisarillista perhettä, joka makrotasolla kuvasti roomalaista perhettä mikrotasolla. Keisarien ja muiden ns. suurmiesten perhesuhteet olivat antiikissa kuten nykyäänkin erityisen juoruilun, ihailun ja mustamaalauksen kohteina. Näitä

näkökulmia pohtivat Marja-Leena Hänninen artikkelissaan "Vinoutuneita perhesuhteita antiikin Roomassa? Caligula ja hänen sukunsa" ja Jaakkojuhani Peltonen artikkelissaan "Lapsesta maailmanvalloittajaksi. Aleksanteri Suuren kasvuympäristö ja roomalainen kirjallisuus". Hänninen tarkastelee Rooman historian paha-maineisimman keisarin Caligulan suhteita sisariinsa. Antiikin historiantutkijat mustamaalivat Caligulaa minkä ehtivät ja leimasivat Caligulan suhteet sisariinsa inestisiksi. Kuten Hänninen esittää, meidän on syytä suhtautua varauksellisesti roomalaisten historiantutkijain kuvauksiin. Julkisuuden henkilön kuvaaminen perinteisistä roomalaisista perhearvoista poikkeavaksi oli vahva poleeminen ase poliittisissa valtataisteluissa. Julius-Claudiusdynastia (27 eaa.–68 jaa.), josta ensimmäiset keisarit nousivat, oli erityisesti senaattoriaristokratian hampaissa, koska keisarit kavensivat juuri senaattorien perinteistä valtaa. Jaakkojuhani Peltonen valottaa Aleksanteri Suuren (356–323 eaa.) lapsuuden kuvaamista roomalaisessa kirjallisuudessa eli satoja vuosia Aleksanterin jälkeen. Kyse on siis roomalaisen eliitin kirjoittajien Aleksanteri-kuvasta; hän oli monien roomalaisten sotilasjohtajien ja valtiomiesten esikuva. Roomalaisille kirjoittajille oli tärkeää korostaa Aleksanterin miehuullista sotakuntoa, hyvettä (lat. *virtus*, kr. *arete/andreia*), joka ilmeni jo hänen lapsuudessaan. Aleksanteri-kuvauksen kautta kirjoittajat halusivat nostaa esiin itselleen tärkeitä asioita, ei niinkään historiallista henkilöä sinänsä.

Ville Vuolannon "Isänvalta ja äidinrakkaus? Lapset, vanhemmat ja muu kotiväki myöhäisantiikissa" ja Christian Laesin "'Näpiti irti lapsistani!' Opettajat syytettyinä seksuaalisesta hyväksikäytöstä Rooman valtakunnassa" käsittelevät lasten asemaa roomalaisessa perheessä ja yhteiskunnassa. Vuolanto tarkastelee 300–400-lukujen jaa. perheitä lapsen näkökulmasta. Perheyhteisöön kuului isän ja äidin lisäksi, sisaria, isovanhempia ja muita sukulaisia. Lisäksi eliitin perheissä eli palvelijoita ja orjia, jotka olivat kasvattajina ja opettajina tärkeä osa perhettä; heidän roolinsa korostuu myöhäisantiikin kirjoittajien lapsuusmuisteluissa. Siten antiikin *familia* oli käsitteenä laajempi kuin moderni perhe. Christian Laes pohtii antiikin kuvauksia pederastiasta, erityisesti opettajien ja oppilaiden välisissä suhteissa. Hän korostaa, että antiikin ihmiset huolehtivat lastensa hyvinvoinnista,

mutta suhtautuivat kuitenkin toisella tavalla pederastiaan kuin nykyihmiset: pederastiakuvauksista välittyvä suurin huoli tuntuu olevan lapsen yläluokkaisen suvun maine Rooman poliittisessa elämässä. Tämä linkittyä yläluokkaisten sukujen väliseen jatkuvaan kilpailuun; pederastiapauksista kertova kirjallisuus on eliitin kirjoittamaa ja kuvastaa eliitin maailmaa. Laes toteaa lopuksi, että tässä antiikin maailma on hyvin kaukana omastamme.

Katariina Mustakallio käsittelee artikkelissaan ”Kuinka kasvaa kurtisaaniksi. Erotiikan ammatillaiset legendoissa ja todellisuudessa” seksisuhteita antiikissa. Hän tarkastelee yhtäältä roomalaisessa yhteiskunnassa vallinneita ihanteita, esimerkiksi sopusointuisen avioliiton ideaalia, ja toisaalta käytännön elämää, jossa miehet solmivat avioliiton ulkopuolisia seksisuhteita ja hankkivat myös maksullisia seksipalveluita. Kuten Mustakallio artikkelissaan osoittaa, prostituutio oli olennainen piirre roomalaisessa maailmassa, ja tämä näkyi siinä, miten näkyviä hahmoja prostituoituidut olivat Rooman synnyistä ja tasavallan ajan käännekohtista kertovassa historiankirjoituksessa. Esimerkiksi Romulusta ja Remusta hoivannut Acca Larentia esitettiin roomalaisessa kirjallisuudessa usein prostituoituna.

Useat teoksen artikkeleista käsittelevät keisareiden perhedynamiikkaa ja -propagandaa. Jussi Rantala pohtii artikkelissaan ”Yhtä suurta perhettä. Concordia ja Septimius Severuksen keisaripropaganda” sitä, kuinka sisällissodan tiimellyksessä keisariksi noussut Septimius Severus (192–211) pyrki oikeuttamaan valtaansa valjastaen myös avioliiton ja perheen osaksi tätä mielipiteenmuokkausta. Artikkelista käy erinomaisesti ilmi, miten tärkeä rooli perheellä oli roomalaisessa yhteiskunnassa ja miten valtaa legitimoitiin perhesymboliikan kautta. Keisariperheen sopusointu (*concordia*) ja jatkuvuus esitettiin koko valtakunnan vakauden ja rauhan symbolina ja takeena. Vastaavasti Sanna Joska artikkelissaan ”Sisarussuhteiden voima. Keisarillisten sisarusten kuvaukset Antoninusten ajalla” käsittelee keisariperheen lasten roolia keisarillisessa propagandassa, tässä tapauksessa Antoninus-sukuisten keisareiden (138–192) aikana. Kauden rahoissa ja julkisissa muistomerkeissä on kuvattu lapsia runsaasti, ehkä enemmän kuin koskaan muulloin Rooman historiassa. Joska pohtii, kuinka keisarilliset sisarukset esitettiin kuva-aiheissa (esim. rahoissa ja alamaisten pystyttämässä monumenteissa) eri puolilla valtakuntaa. Keisariperhettä käsittelee myös Janne Virkkula artikkelissaan ”Keisariperheen uskolliset palvelijat. Pretoriaanien ja Julius-Claudiusten dynastian väliset suhteet osana keisarillista vallankäyttöä”. Näkökulmana ovat keisarillisen perheen suhteet pretoriaanikaartiin, henkivartiokaartiin, joka yleensä muistetaan pahamaineisena keisarien valtaan nostajana ja vastaa-

vasti myös heidän kaatajinaan. Virkkula kuitenkin arvioi pretoriaanikaartin toimintaa uudestaan ja osoittaa, kuinka paljon monisyisempi keisariperheen, erityisesti Julius-Claudiusten dynastian ja pretoriaanikaartin suhde oli. Pretoriaanien uskollisuus ulottui koko keisariperheeseen ja samalla symbolisoi koko armeijan uskollisuutta keisarille ja keisarin suvulle.

Kirjan kaksi viimeistä artikkelia Pia Mustosen ”Avioparit pyhän palveluksessa. Pappispariskunnat arkaisten kuninkaiden seuraajina Rooman valtionuskonnossa” ja Outi Sihvosen ”Virgo Vestalis Maxima. Papitar, sisar ja esikuva” tuovat esiin roomalaisen uskonnon roolin sosiaalisessa elämässä. Mustonen osoittaa, miten avioliitto kytkettiin mukaan myös uskonnolliseen elämään, sillä roomalaisen uskonnon neljä tärkeää pappistehtävää hoitivat pappispariskunnat, nimittäin *flamen Dialis* ja *flaminica Dialis* sekä *rex* ja *regina sacrorum*. Artikkelin painopiste on *flamen* ja *flaminica Dialis* -pariskunnassa, joka hoiti tehtäviään yhdessä erottamattomana kokonaisuutena. Jos puoliso kuoli, oli toisen luovuttava pappistehtävästään. Kuten Mustonen esittää, roomalaisen uskonnon muuttuessa myös rituaalien merkitykset muuttuivat ja kerrostuivat uudelleentulkintojen kautta, vaikka ulkoiset puitteet saattoivatkin säilyä samoina. Tätä tapahtuu uskonnoissa kaiken aikaa, ja tämä tekee roomalaisenkin uskonnon tulkitseminen vaikeaksi. Outi Sihvonen pohtii kotilieden jumalattaren Vestan papittarien eli Vestan neitsyiden elämää erityisesti 200-luvun Roomassa. Vesta oli koko Rooman symboli, ja hänen tempelinsä kotiliesi oli ikään kuin Rooman valtion kotiliesi. Vestan neitsyeksi vihitty tyttö lähti perheestään ja liittyi vestaalien sisaryhteisöön. Sihvonen analysoi keisarikauden vestaalieihin liittyviä piirtokirjoituksia ja osoittaa, että vestaalin vaikutusvaltainen asema hyödytti hänen entistä perhettään ja sukuaan. Vestan neitsyet, erityisesti heidän johtajansa *virgo Vestalis maxima*, olivat vaikutusvaltaisia toimijoita, joiden suosiota ja suojelua etsittiin.

Kirjan artikkelit ovat olennainen osa vilkasta kansainvälistä antiikin sosiaalishistorian tutkimusta ja keskustelua. Viime vuosikymmenien aikana sosiaalishistoria on antiikintutkimuksessa tehnyt dynaamisen nousun: antiikin uskontoja, seksuaalisuutta, perhehistoriaa, ikäkausia, lapsuutta ja vanhuutta tarkastellaan usein metodein. Tässä Keisarit ja kurtisaanit on aallonharjalla. Kirjoittajat ovat tehneet merkittävän työn avaamalla uusinta tutkimusta suomen kielellä kotimaiselle yleisölle. On tärkeää pitää yllä suomenkielistä ajantasaista keskustelua, luoda terminologiaa ja tuoda kansainvälisen keskustelun uusia avauksia suomalaisen yleisön tietoon.

Maijastina Kahlos, dosentti
Helsingin yliopisto